

Fyrtio andfågelräkningar i Finjasjön i september 1970-2009 och några i Magle våtmark 1995-2009

Thomas Johnsson

En måttlig till hård vind drog in från söder över Finjasjön och termometern visade på 13 plusgrader. Regnskurarna avlöste varandra denna mulna septemberdag. Sex GBF:are genomförde – vädret till trots – den första septemberräkningen i sjön någonsin. Bland räknarna märktes bland andra Jan Eric Nilsson, Knut Holmer och Tom Andersson. Totalt inräknades 2 331 individer av 13 arter denna dag, den 13 september 1970. Jan Eric som ansvarade för räkningarna på den tiden, noterade att man sannolikt missat några fåglar till följd av det usla vädret. Endast vid två senare tillfällen har det funnits fler fåglar i sjön i september, nämligen 1974 och 1995. De talrikaste arterna denna dag var gräsand (661 ex), sothöna (522 ex) och brunand (283 ex).

Före septemberräkningen 1970 hade vi genomfört två räkningar i sjön, dels i november 1969 – då allt tog sin början – men också i januari 1970. Sedan starten 1969 fram till nu, hösten 2009, har vi genomfört 185 räkningar i sjön, och har således en mycket lång, obruten – och troligtvis en relativt unik - serie av andfågelräkningar.

Syftet med räkningarna är tvåfaldigt. Dels att ingå i en global miljöövervakning, där man på olika platser i Europa och norra Afrika räknar andfåglar vid samma tidpunkt varje år (januari, mars och september), dels en lokal miljöövervakning, där vi kunnat följa Finjasjöns utveckling som fågelsjö under fyrtio år.

Som framgår av *diagram 1* kan vi konstatera att sjöns status som god fågelsjö varierat högst påtagligt under de senaste fyrtio åren. De främsta perioderna har vi haft under större delen av 1970-talet, i mitten av 1990-talet och just nu i år (2009). Vi kan - i *diagram 2* - konstatera att **det råder en tydlig korrelation mellan god vattenkvalitet, bra siktdjup och riklig bottenvegetation å ena sidan och många häckande och rastande fåglar å den andra.** Således är fåglarna, främst dykänderna, goda indikatorer då man i stort vill följa utvecklingen av sjöns vattenkvalitet. Dykänderna lever ofta av mollusker och andra smådjur, som i sin tur lever i bottenvegetationen. Ett gott siktdjup är därför den grundläggande förutsättningen, dels för att fåglarna ska kunna lokalisera födan, och dels för att undervegetationen med alla sina smådjur överhuvud ska kunna utvecklas. Många svanar, gäss och änder lever också av, att på grunt vatten, beta av undervegetationen. De fiskätande fåglarna, såsom doppingar och skrakar, kräver ett gott siktdjup för att kunna lokalisera och fånga sina byten.

Mellan de goda åren har vi haft perioder med dålig eller mycket dålig vattenkvalitet, vilket gjort att sjön i september haft under eller mycket under tusen fågelindivider totalt. Med resultaten från våra räkningar "i ryggen" har vi kunnat driva opinion för olika naturvårdsåtgärder i sjön. Kampanjen "**Främja Finjasjöns Friska Framtid**" är väl den mest kända – och var en, av många, påtryckningar som under 1980- och 90-talen ledde till ett antal omfattande restaureringsåtgärder i sjön.

När vi genomfört 100 räkningar i sjön 1988 konstaterade vi att den totala arbetsinsatsen som våra "andfågelräknare" utfört motsvarade drygt 2 600 timmar av ideellt arbete. Detta motsvarar ett heltidsarbete för en person under cirka ett och ett halvt år eller en total lönekostnad om drygt 650 000 kronor, inkluderande sociala avgifter (månadslön: 25 000 kr/månad). Idag - 85 räkningar senare - har sannolikt den summan nått en bra bit över 1 miljon kronor. **Ideellt miljövårdsarbete är således en viktig del av samhällsfunktionerna!**

Finjasjöns fågelfauna – både häckande och rastande arter – har noga beskrivits i ett flertal artiklar, främst i vår årsskrift Natur i Göinge (se litteraturförteckningen). Här ska speciellt framhållas Jan Eric Nilssons pionjärarbete under 1970-talet.

Finjasjön var under början av 1900-talet en näringsfattig sjö. Under de senaste fem-sex decennierna har sjön dock fått ta emot stora mängder avloppsvatten från näraliggande samhällen och näringsrikt lakvatten från omgivande åkermarker. **Man säger att sjön numera är sekundärt eutrofierad**, d v s drabbad av övergödning, som uppstår genom en för stor tillförsel av gödande växtnäringsämnen, främst kväve och fosfor, till mark, sjöar och vattendrag.

Kommunen har på olika sätt försökt att begränsa tillförseln av näringsrikt vatten:

- Effektiviserat reningen i de kommunala reningsverken (flerstegsmodellen)
- Begränsat läckage av näringsrikt vatten från åkermark genom odlingsfria zoner nära vattendrag
- Minskat läckage av näringsämnen från sjöns sedimentbottnar genom sugmuddring av sjöbotten (avlägsnat näringsrikt slam mekaniskt)
- Manipulerat sjöns ekosystem genom att minska populationerna av djurplanktonätande vitfiskar (s k cyprinider) – därmed får djurplanktonen en möjlighet att beskatta bestånden av växtplankton, vilket i sin tur leder till bättre siktdjup och en mer omfattande bottenvegetation samt mindre läckage av näringsämnen från bottensedimenten
- Minskat utsläpp av näringsämnen (främst fosfor och kväve) från reningsverket genom att anlägga Magle våtmark, där växterna i dammarna tar upp en stor del av näringsämnena innan vattnet tillåts rinna ut i sjön

Av ovanstående åtgärder är det just cyprinidreduktionen under åren 1992-94 (426 ton) som givit det tydligaste resultatet på sjöns fågelpopulationer – antalet fåglar ökade flerfaldigt under 1995-96 p g a bättre siktdjup och en mer utvecklad bottenvegetation. Samma år erhöll Hässleholm kommun och Göingebygdens Biologiska Förening en "Fågel-Oskar" av Skånes Ornitologiska Förening för sitt framgångsrika arbete att förbättra sjöns vattenkvalitet. Tyvärr höll inte framgångarna i sig. Ytterligare utfiskning av vitfisk genomfördes 1998-99 (100 ton) och 2006-2007 (50 ton) men man har – detta till trots – inte erhållit samma tydliga resultat som i mitten av 1990-talet. Möjligen med undantag av 2009, då vi i september inräknade nästan 2 000 fåglar i sjön. Vi ser med spänning fram emot 2010 års septemberräkning!

Under perioden 1979 – 2009 har vi genomfört fyrtio septemberräkningar i Finjasjön och totalt inräknat 40 624 individer. Se *diagram 1* och *tabell 1*. Det ger ett snitt på 1 016 individer per räkningstillfälle. De fem vanligaste arterna har varit gräsand, skäggdopping, sothöna, bläsand och kricka. Dykänderna – den familj som är verkligt

beroende av ett gott siktdjup för sitt födosök – kommer på sjätte, sjunde resp nionde plats (vigg, brunand resp knipa).

Om vi summerar räkningarna i femårsintervall (bl a för att utjämna vissa större årsvariationer) noterar vi att perioderna 1970-74, 1975-79, 1995-99 ligger över månadssnittet om 1 016 individer per månad, medan hela 1980-talet och 1990-talets första hälft ligger rejält under snittet. Dessa två decennier var i stort katastrofala för sjöns hela ekosystem och orsakade inte bara problem för dess växter och djur; Sjön var under många år också otjänlig för bad, bl a till följd av giftiga alger.

Som tidigare påtalats - och som framgår av *diagram 2* - råder det ett tydligt samband mellan siktdjupet i sjön och antalet fåglar. Vid en närmare granskning är det dock ytterligare orsaker som ger årsvariationer i antalet individer för de olika arterna:

- ♦ **Hårda vintrar** eller ett **dåligt häckningsutfall** påverkar en arts population under kommande höst. Som exempel kan nämnas att sothönan minskade påtagligt i Sverige efter de kalla vintrarna 1978/79 och 1986/87 - och har egentligen aldrig kommit upp till numerären i början av 1970-talet (Nilsson, L. 2009). I Finjasjön var sothönsen - som totalt sett varit sjöns tredje vanligaste art - nästan helt frånvarande under perioden 1980-1993.

- ♦ **En art kan i ett vidare perspektiv öka eller minska sina populationer** inom t ex Europa. Skäggdoppingen - sjöns näst vanligaste art under perioden - är en sådan art och visar i ett svenskt perspektiv en markant nedåtgående trend de senaste trettio åren (Nilsson, L. 2009). Från slutet av 1980-talet minskar också arten påtagligt i Finjasjön. Även gräsanden - sjöns talrikaste art - visar en minskande tendens (Nilsson, L. 2009). Den motsatta trenden - d v s att öka sina populationer - visar däremot storskarv och sångsvan samt grågås. Under 1990-talet resp 2000-talet har alla tre arterna ökat markant i sjön. Deras ökning har dock inte på något sätt kunnat "väga upp" minskningen av gräsand, skäggdopping och sothöna.

- ♦ **Kraftiga vattenståndsfluktuationer under häckningssäsongen** (maj-juni) har orsakat misslyckade häckningar för arter som skäggdopping och sothöna. I "Kyrkvassen" belägen nedanför Finja kyrka häckade under många år ett stort antal skäggdoppingar. Vid några tillfällen sjönk vattenståndet rejält i sjön under försommaren, vilket gjorde att räv och mink kunde härja vilt i kolonin. Häckningsresultatet blev naturligtvis därefter. Sedan sommaren 2009 regleras dock sjöns vattenstånd med ett dämme några hundra meter uppströms i Almaån, sjöns avvattnare.

De tio vanligaste arterna under den nu aktuella 40-årsperioden har varit de som återfinns i *tabell 1*. Här redovisas det totala antalet individer samt snittvärdet per månad (antalet individer i september). Som en jämförelse återfinns även snittvärdet för de tio vanligaste arterna under de första tio åren (1970-1979) och de senaste tio åren (2000-2009).

Fågelart	Totalt antal individer 1979-2009	Snittvärdet (antal individer) per månad 1970-2009	Snittvärdet (antalet individer) per månad 1970-1979	Snittvärdet (antal individer) per månad 2000-2009
Gräsand	12 950	324	449 (1)	320 (1)
Skäggdopping	6 158	154	265 (3)	50 (7)
Sothöna	5 890	147	303 (2)	161 (2)
Bläsand	3 824	96	80 (7)	63 (4)
Kricka	3 046	76	121 (5)	84 (3)
Vigg	2 213	55	134 (4)	54 (6)
Brunand	1 512	38	98 (6)	45 (8)
Knölsvan	957	24	38 (10)	24 (10)
Knipa	954	24	70 (8)	9 (13)
Häger	700	18	18 (11)	11 (12)
Totalt antal	40 624	1 016	1 647	947,3

Tabell 1: De tio vanligaste fågelarterna i Finjasjön i september under perioden 1970 - 2009, totalt antal individer och snittvärdet per månad. Det sistnämnda värdet jämförs med den första respektive sista tioårsperioden.

Vi noterar två nya arter på "tio-i-topp-listan" under 2000-talet: Grågås (5:e plats och 67 individer per räkning) och storskarv (9:e plats och 31 individer per räkning). Likaså noterar vi att storskraken fallit bort från listan i förhållande till 1970-1979 (9:e plats och 46 individer per räkning).

Vi ser även att de tre vanligaste arterna totalt sett - gräsand, skäggdopping och sothöna, vilka utgjort 62% av alla individer i sjön - minskat från 1 017 individer totalt under 1970-talet till 531 individer totalt under 2000-talet, d v s minus 48%!

De tre vanligaste arterna - gräsand, skäggdopping och sothöna - och deras utveckling under fyrtio år framgår av *diagram 3-5*, liksom utvecklingen för den kanske viktigaste indikatorarten och tillika Hässleholm kommuns "kommunfågel", knipan (*diagram 6*).

Om vi sammanfattar resultatet av fyrtio års andfågelräkningar i Finjasjön kan vi konstatera att sjön blivit avsevärt sämre som fågelsjö i förhållande till när vi började räkningarna 1970, både avseende häckande och rastande fåglar. Den kraftiga övergödningen av sjön - som började redan på 1950-talet - har missgynnat vattenkvaliteten och därmed sjöns siktdjup - och i förlängningen även sjöns bottenflora och -fauna. Detta i sin tur har menligt även påverkat sjöns fågelfauna. **Man vågar kanske dra slutsatsen att sjön numera endast är "hälften så bra som fågelsjö" som för fyrtio år sedan.** Effekterna av övergödningen slog igenom rejält under 1980-talet.

Även stränga vintrar, misslyckade häckningssäsonger, kraftiga vattenståndsfluktuationer och globala populationsförändringar för vissa arter har påverkat sjöns fågelfauna under kortare eller längre perioder.

Hässleholms kommun har numera god kunskap om sjöns tillstånd och har vidtagit ett flertal åtgärder för att restaurera sjön, varav några givit önskade resultat. Ett

kvarstående problem är dock att sjöns omfattande bottensediment fortfarande läcker stora mängder näringsämnen ut i sjöns vatten. Så trots att man kraftigt begränsat tillförseln av näringsämnen från reningsverk, tillrinnande vattendrag och omkringliggande åkermarker, är sjön fortfarande kraftigt eutrofierad.

Vi ser dock ljus på sjöns framtid som fågelsjö. Resultatet av räkningarna under 2000-talet visar på en svagt uppåtgående trend när det gäller det totala antalet individer. Vi vet att fåglarna responderar snabbt på förbättrad vattenkvalitet och ökad bottenvegetation - två grundförutsättningar för ett framgångsrikt födosök för dem.

Sedan 1995 ingår även Magle våtmark i våra andfågelräkningar. Fram till 2009 har vi gjort 14 räkningar i dammarna (1997 gjordes ingen räkning). Resultatet av räkningarna framgår av *diagram 7* och *tabell 2*. Dammarna var klara att tas i drift 1995 och syftet med dammarna är att på biologisk väg reducera näringsämnena i det vatten som kommer renat från Hässleholm reningsverk. När vattnet passerat våtmarken rinner det - via en bäck - ut i Finjasjön.

Fågelart	Totalt antal individer 1995-2009 (ej 1997)	Snittvärdet (antal individer) per månad 1995-2009
Gräsand	2 672	191
Sothöna	1 584	113
Smådopping	395	28
Kricka	340	24
Vigg	252	18
Bläsand	208	15
Knölsvan	165	12
Storskarv	126	9
Rörhöna	78	6
Häger	78	6
Totalt antal	6 043	432

Tabell 2: De tio vanligaste fågelarterna i Magle våtmark i september under perioden 1995 - 2009, totalt antal individer och snittvärdet per månad. Under 1997 genomfördes ingen räkning.

Vi noterar att Magle våtmark väldigt snabbt attraherade både häckande och rastande fåglar och nådde efter cirka fem år sin maximala nivå som fågelokal. Därefter har antalet häckande och rastande fåglar minskat rejält, sannolikt till följd av att grov fisk, främst olika arter karp, etablerat sig i dammarna (Gustavsson, A. 2005). Dessa konkurrerar framgångsrikt med fåglarna om födan och skapar sannolikt genom sitt böckande i bottensedimentet ett sämre siktdjup. Man har på olika sätt försökt reducera antalet karpar i sjön - och även nått viss framgång i detta arbete. Men mer kraftfulla åtgärder behövs om man ska lyckas fullt ut.

Dammarna innehåller flera av "de små vattendragens fågelarter", såsom kricka, rörhöna och inte minst smådopping. Den sistnämnda arten har vid några tillfällen observerats med över 80 individer, vilket får anses som en extremt hög koncentration! Gräsand och sothöna är de i särklass vanligaste arterna och står tillsammans för 70% av antalet individer under de fjorton årens räkningar.

Under senare år har vi även räknat fåglarna i Stoby våtmark. Resultatet därifrån får vi återkomma till i ett senare nummer av Natur i Göinge.

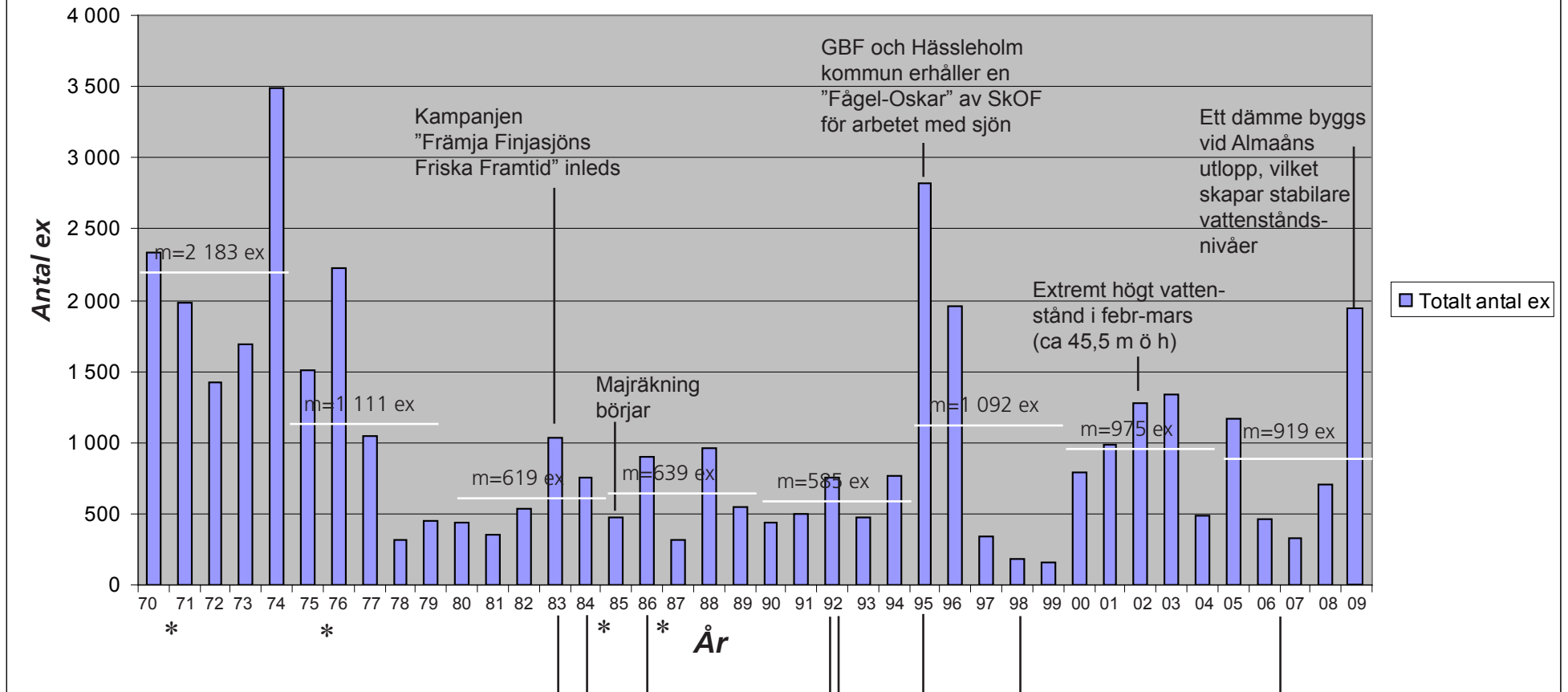
Ett stort tack till alla GBF:are – ofta en trogen krets av regelbundet återkommande andfågelräknare - som samlats så många söndagsmorgnar för att hjälpa till med räkningarna. Numera i mitten av januari, mars, maj och september. Utan era ideella insatser vore dessa räkningar sannolikt omöjliga att genomföra, åtminstone ur ett ekonomiskt perspektiv!

Litteraturförteckning

- Klementsson, A. 1951. Mindre sångsvan i Finjasjön – Natur i Göinge 1951:25.
- Holmer, K. 1957. Observationer av mindre sångsvan i Finjasjön – Natur i Göinge 1957:1-2.
- Johnsson, T. 1971. Intressantare fågelobservationer vid västra Finjasjön åren 1968-1971 – Natur i Göinge 1971:4-12.
- Nilsson, J-E. 1973. Simfåglar i Finjasjön, Del 1 Svanar – Natur i Göinge 1973:6-19.
- Nilsson, J-E. 1974. Simfåglar i Finjasjön, Del 2 Lommar, skäggdopping – Natur i Göinge 1974:15-24.
- Nilsson, J-E. 1975. Häckande simfåglar i Finjasjön 1975 – Natur i Göinge 1975:1-3.
- Nilsson, J-E. 1975. Simfåglar i Finjasjön, Del 3 Doppingar, skrakar – Natur i Göinge 1975:4-14.
- Nilsson, J-E. 1976. Simfåglar i Finjasjön, Del 4 Dykänder – Natur i Göinge 1975:4-18.
- Nilsson, J-E. 1977. Simfåglar i Finjasjön, Del 5 Storskarv, häger, simänder – Natur i Göinge 1977:13-25.
- Nilsson, J-E. 1978. Simfåglar i Finjasjön, Del 6 Gravand, gäss, rörhöna, sothöna – Natur i Göinge 1978:14-23.
- Johnsson, T. 1978. Sjöarna i Göinge och deras fågelfauna – en inventeringsrapport – Natur i Göinge 1978:33-35.
- Nilsson, J-E. 1980. Finjasjön - fågelsjö på utdöende? – Natur i Göinge 1980:1-3.
- Gustavsson, A. 1980. Fåglar som indikatorer på miljöförändringar – ett exempel från Finjasjön. Skånes Natur, årsbok 1980:30-37.
- Klementsson, A. 1981. En iakttagelse av storskarvens fiske i Finjasjön – Natur i Göinge 1981:29.
- Johnsson, T. 1983. Rastande fåglar vid nordvästra Finjasjön sensommaren 1983 – Natur i Göinge 1983:24-31.
- Johnsson, T. 1985. Finjasjöns häckfåglar 1985 – Natur i Göinge 1985:9-17.
- Johnsson, T. 1985. Fågelön i nordvästra Finjasjön – redovisning av 10 års fågelinventeringar – Natur i Göinge 1985:45-48.
- Johnsson, T. 1986. Antalet rastande vadare vid nordvästra Finjasjön 1983 och 1986 – en jämförelse – Natur i Göinge 1986:27-33.
- Johnsson, T. 1988. Etthundra andfågelräkningar i Finjasjön under åren 1969-1988 – Natur i Göinge 1988:14-21.

- Ottvall, S. 1992. Rekordår för rastande vadare vid nordvästra Finjasjön – Natur i Göinge 1992:18-21.
- Gustavsson, A. 1994. Finjasjöns fåglar avslöjar miljöförändringar – Natur i Göinge 1994:33-35.
- Lundström, B. 1995. Sjösjänknings i Finjasjön - Natur i Göinge 1995:37-41.
- Gustavsson, A, Nilsson P-Å och Tryggesson, O. 1996. Magle våtmarker – Natur i Göinge 1996:12-29.
- Johnsson, T. 1996. När hösten kom rastade änderna i stor mängd – antalet rastande änder i Finjasjön under 25 år – Natur i Göinge 1996:35-38.
- Winqvist, H. 1997. Gråhakedoppingen häckade framgångsrikt i Magle våtmarker – fick fram två kullar 1997 – Natur i Göinge 1997:33-34.
- Ottvall, S. 1998. Många smådoppingar i Magle våtmarker – Natur i Göinge 1998:36.
- Strand, J och Gustavsson, A. 2000. Finjasjön har fått klarare vatten – Natur i Göinge 2000:13-18
- Nilsson, P-Å. 2005. Magle våtmarker – en pigg tioåring – Natur i Göinge 2005:10-15.
- Gustavsson, A. 2005. Magle våtmark – dammar med fågel eller fisk – Natur i Göinge 2005: 16-27.
- Annadotter, H och Forssblad, J. 2009. Limnologisk undersökning av Finjasjön 2008. Hässleholms kommun, Tekniska kontoret.
- Nilsson, L. 2009. Internationella sjöfågel- och gåsinventeringar i Sverige. Årsrapport för 2008/2009. Ekologiska institutionen vid Lunds universitet.

Totalt antal exemplar i Finjasjön i september 1970 - 2009 (40 år)

* = Hårda isvintrar!
 m=2 183 ex = medeltal under 5 år

Lågt vattenstånd sommar

Sugmuddring av sjön 1984-91

Cyprinidreduktion påbörjas 1992- (426 ton vitfisk tas upp 1992-94)

Lågt vattenstånd sommar

Magle våtmarker anläggs

100 ton vitfisk tas upp 1998-99

50 ton vitfisk tas upp 2006-07

Diagram 1: Antalet fåglar totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009 jämte indelning i femårsintervall och några kommentarer

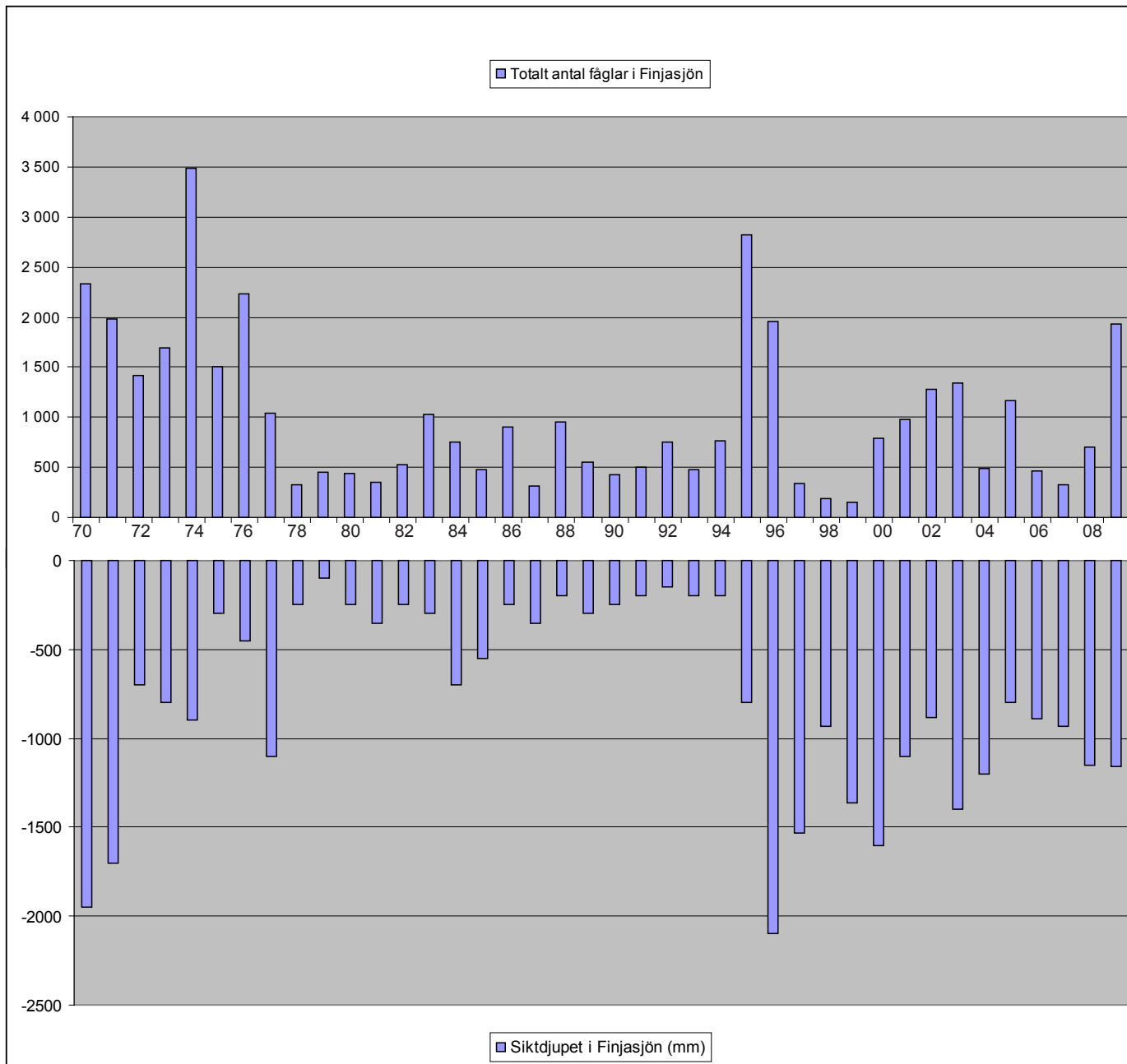

Diagram 2: Antalet fåglar totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009 jämfört med siktdjupet under samma period.

Antalet gräsänder i Finjasjön 1970-2009

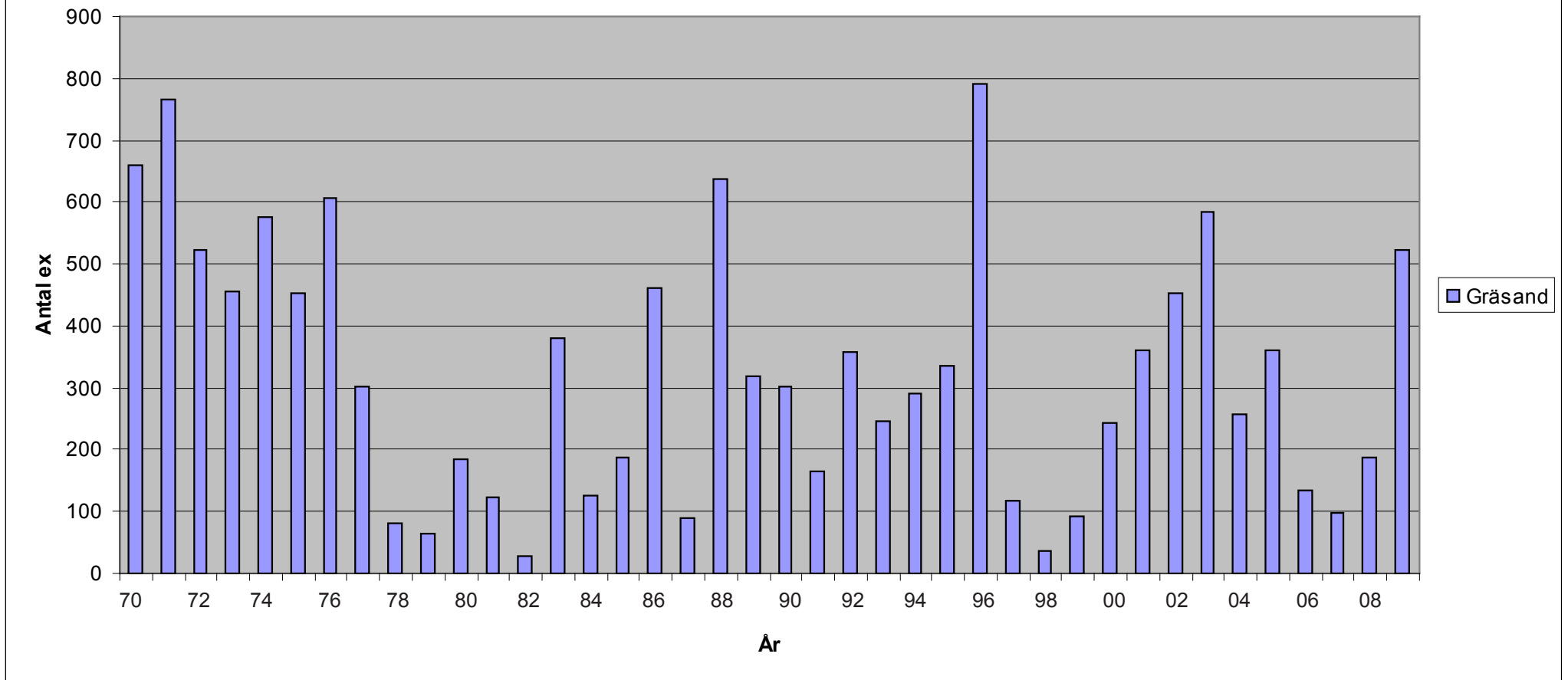

Diagram 3: Antalet gräsänder totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009

Antalet skäggdoppingar i Finjasjön 1970-2009

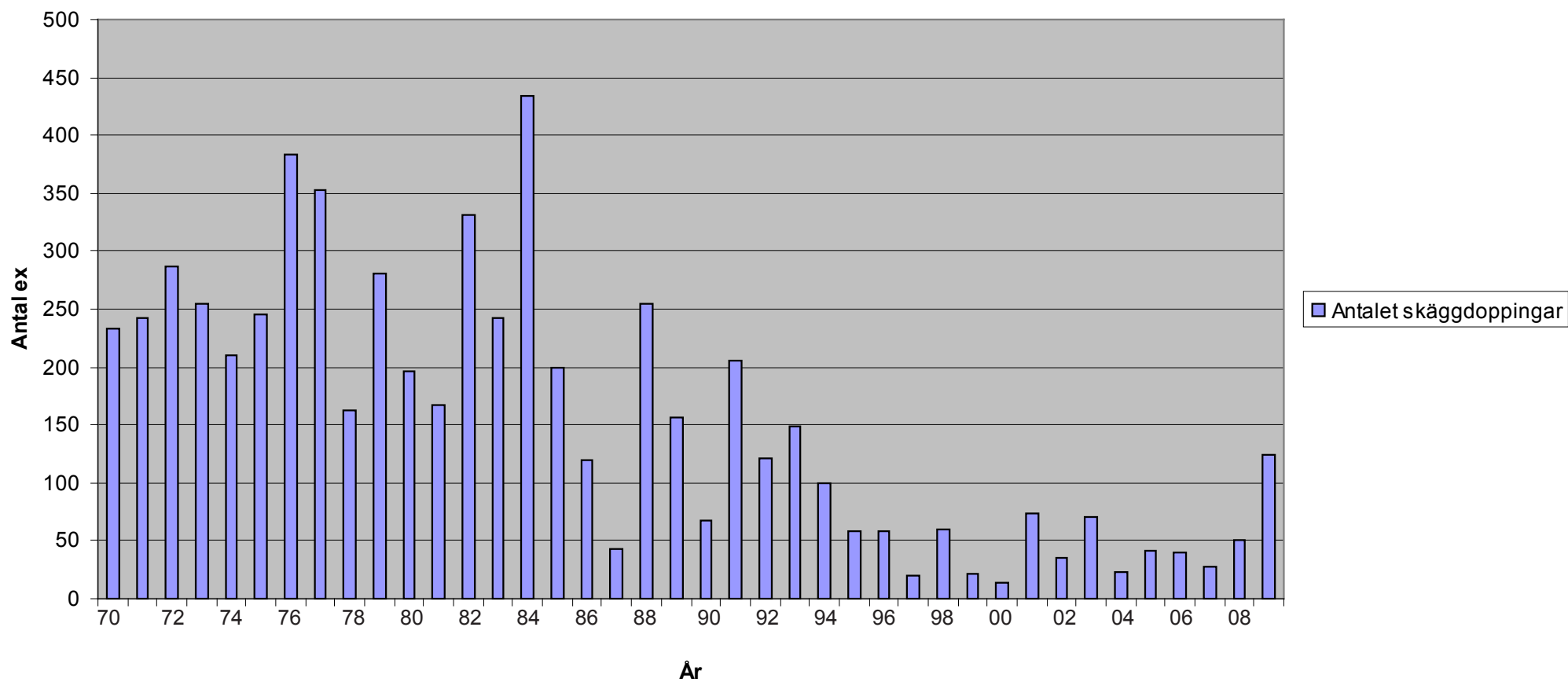

Diagram 4: Antalet skäggdoppingar totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009

Antalet sothöns i Finjasjön 1970-2009

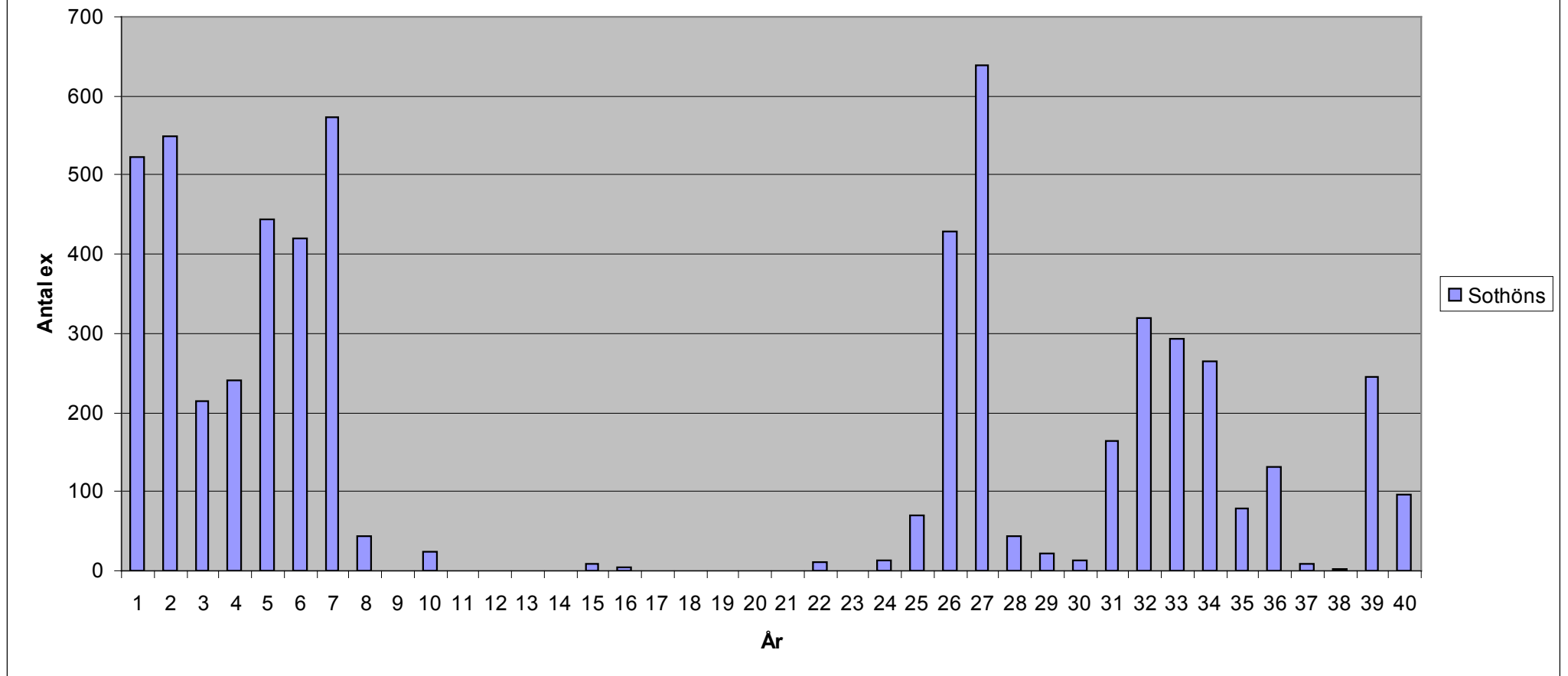

Diagram 5: Antalet sothöns totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009

Antalet knipor i Finjasjön 1970 - 2009

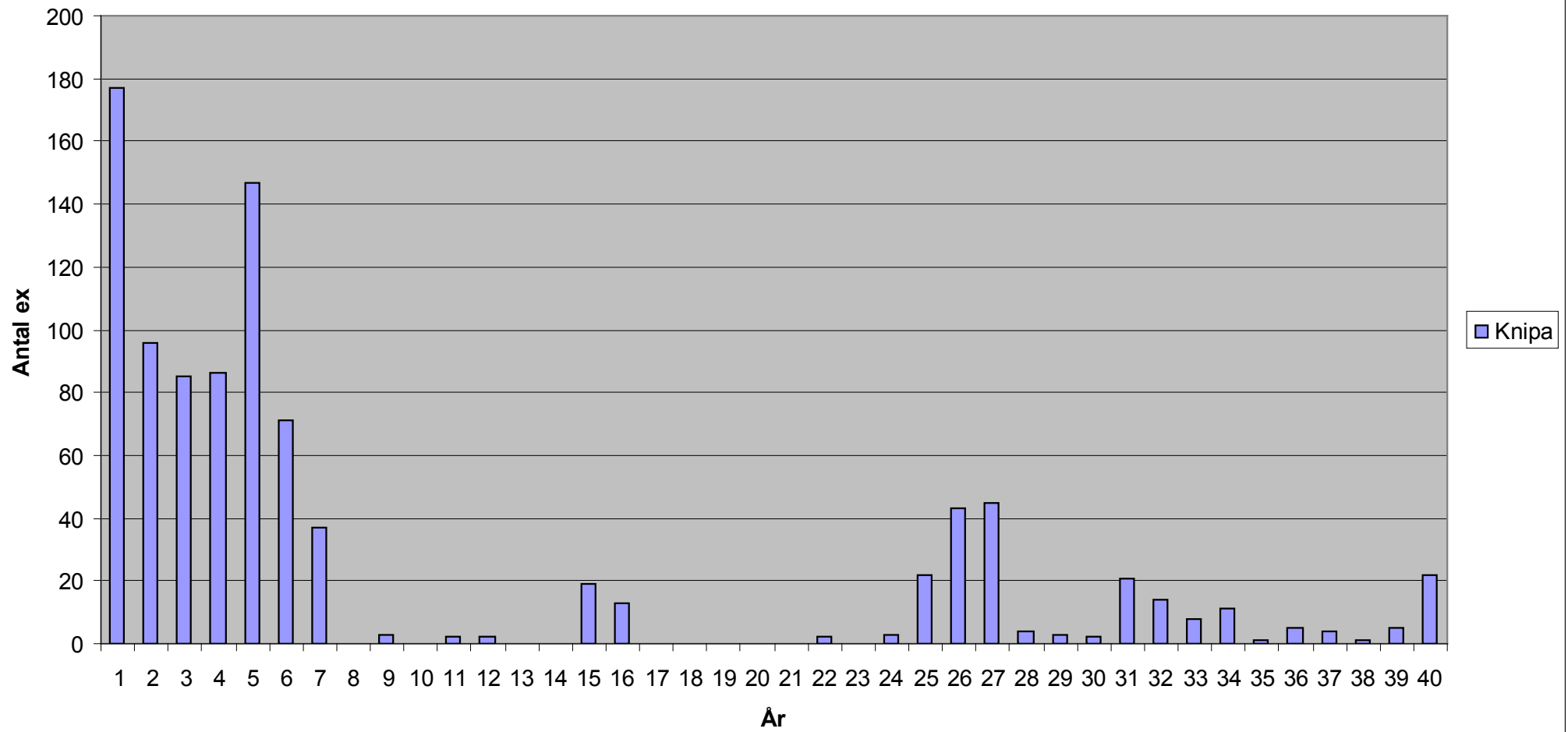

Diagram 6: Antalet knipor totalt i Finjasjön i september 1970 - 2009

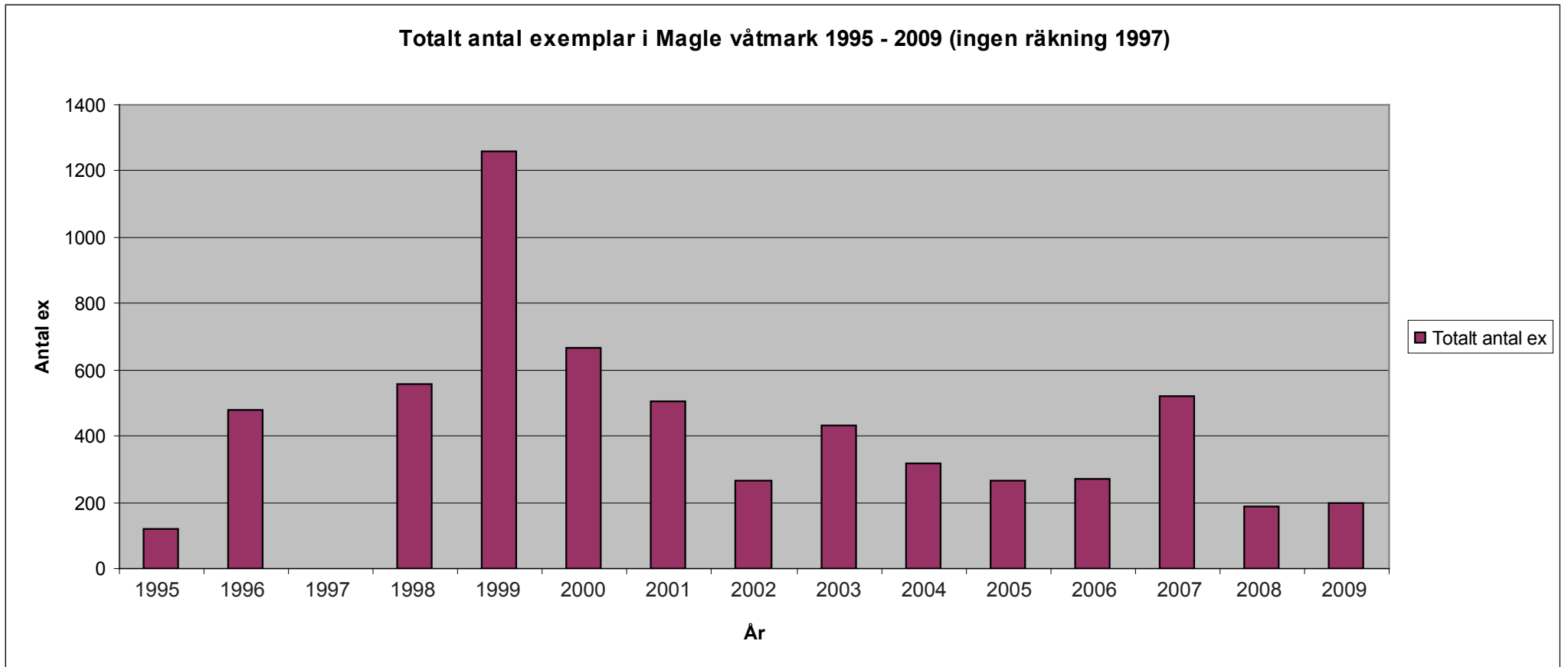

Diagram 7: Totalt antal individer i Magle våtmark i september 1995 - 2009 (ingen räkning 1997)